

Erdély és a török Porta viszonya a mai romániai történetírásban

Cristina Feneşan: *Constituirea principatului autonom al Transilvaniei*.
Editura Enciclopedică, Bucureşti,
1997. 347 old.

A román történelmi tudat legfontosabb elemét, a *dáko-román kontinuitást* még valós történelmi jelentőségén is túlmenően tárgyalták, és természetesen kritikával illették a magyar történészek, de a második, véleményem szerint a fentihez hasonló súlyú kérdéskört, a „három román állam” oszmán-török fennhatóságát, nem méltatták ilyen figyelemre. Míg az első téma a román-ság eredetét, kialakulásának területi kereteit (és ezzel a mai Románia területére kifejtett történelmi jogokat) fogalmazza meg, addig a második, alább tárgyalt elem a modernkori román állam létrejöttének csíráját tárja eléünk. Ez az időszak teremtette meg a három alkotóelem, Moldva, Havasalföld és Erdély egy politikai keretbe, az Oszmán Birodalomba való beilleszkedését, sőt tulajdonképpen a Magyar Királyságtól független, török vazallus Erdély létrejöttét, és annak lehetőségét is, hogy az Isztambullal való kapcsolattartásban – legalábbis a román történetírás szerint – egységesülési folyamatok induljanak el. A folyamat végkifejlete – nem érintve az ennek részben ellentmondó 18–19. századi fejlődést – a modernkori Románia megalakulásához vezetett.

A török fennhatóság értelmezése egy másik nemzettudati elemre hívja fel a figyelmet. Mivel a román vajdaságok és Erdély soha nem került tartós katonai és politikai megszállás alá, igen széles körű autonómiával rendelkezett. Ennek a vazallusi státusnak a léte, amely a külpolitikában kevesebb szabadságot adott – csak Erdély tűnik kivételnek –, azonban belpolitikában, államigazgatásban jelentős önállóságot mu-

tatott, arra is lehetőséget kínál, hogy Moldva, Havasalföld és Erdély jogi viszonyait összehasonlítsuk más európai országok (Hollandia, Franciaország, Anglia, Vellece, Lengyelország stb.) Portához fűződő kapcsolataival.

A román történészek a vazallus viszony és ezzel összefüggésben az Oszmán Birodalommal kialakított államközi szerződések kérdésében sajátos véleményt képviselnek. Mivel az Aetas 2002/1. számában megjelent tanulmányomban¹ részletesebben kitértem erre a problémára, most eltekintek ennek megismétlésétől. Csak arra kívánok utalni, hogy az újabb román történelmi fel fogás mindhárom fejedelemség portai kapcsolatait a nyugati hatalmakéhoz hasonlóan tartja.

Van még egy szembevetendő jellegzetessége az utóbbi évtizedekben megjelent, s a törökországi levéltári anyagra is nagyban építő műveknek: a „három román ország” oszmán kapcsolatait többnyire összemossák. Ez az eljárás pedig a sok szempontból hasonló felépítésű Moldva és Havasalföld esetében sem szerencsés, Erdélyről nem is beszélve. Mindezekből következően nagyon fontos szakmai eredménynek kell tekinteni Cristina Feneşan nemrégiben megjelent *Constituirea principatului autonom al Transilvaniei*. (Az erdélyi autonóm fejedelemség létrejötte) című könyvét. Jelentőségét mindenekelőtt abban látom, hogy világosan bemutatja: a román történetírásban fellelhető bizonyos homályosság és elsietett általánosítás, amikor Erdély portai státusa kerül szóba, különösen akkor, amikor ezt összehasonlítják Moldvával és Havasalfölddel.

¹ Keresztény vazallusok az Oszmán Birodalom észak-nyugati határainál. (Diplomatikai vizsgálat a román vajdák szultáni 'ahdnâmêi körül) Aetas 2002/1. 67–96.

Mielőtt a könyv ismertetésére rátérnék, röviden bemutatom szerzőjét. Cristina Feneşan 1969-ben végzett a Bukaresti Egyetem Történettudományi Tanszékén. Tanulmányai során medievisztikai és turkológiai speciális képzésben részesült. Doktori fokozatot a kolozsvári Babeş-Bolyai Egyetemen szerzett, disszertációjának címe *Relațiile Transilvaniei cu Imperiul Otoman la începutul secolului al XVII-lea (1601–1630)* (Erdély és az Oszmán Birodalom kapcsolatai a 17. század elején (1601–1630)). Korábbi munkái szinte kivétel nélkül a 17. századi erdélyi eseményekkel, különösen Bethlen Gábor korával foglalkoztak.² Ezek mellett komoly érdeklődést mutatott az oszmánok korai közép-európai hódításai iránt, különös tekintettel a Temesvidékre.³ A román történetírásban meglévő, fentebb érintett sematikus vélemények, illetve a Temesvidék török fennhatóságának kutatása vezethetett oda, hogy egy nagyobb összefoglaló munkában világítsa meg az erdélyi fejedelemség létrejöttének körülményeit és állami felépítésének kialakulását.

A téma tárgyalása közben felhasznált okleveles források egyrészt az osztrák, másrészt a török levéltárakból kerültek elő, melyek részben kiadatlanok. Ezek közül figyelemre érdemes az isztambuli Topkapi Sarayi Múzei könyvtárában őrzött K. 888 számú kézirat, illetve a bécsi Haus-Hof und Staatsarchiv Hungarica és Turcica gyűjteménye, amelyeket korábban a román akadémia mikrofilmre vetetett (az anyag a Ro-

mán Nemzeti Levéltárban kutatható, Bukarestben). A könyv öt fő és több alfejezetre bomlik: I. A független erdélyi fejedelemség kialakulásának körülményei. II. A független fejedelemség kialakulása az oszmán uralom alatt. III. Oszmán-Habsburg rivalizálás Erdély birtoklásáért (1541–1556). IV. A Porta fennhatósága a független erdélyi fejedelemség felett. V. Az oszmán fennhatóság következményei a román államok egymás közötti viszonyában. A könyv végén egy tizenhárom oldalas német nyelvű tartalmi összefoglalást találunk, amely a románul nem tudó érdeklődők számára is lehetővé teszi a könyv legfontosabb tételeinek megismerését.

Az első fejezetben a szerző a közép-európai oszmán hódítást olyan aspektusból szemléli, mely hangsúlyozza, hogy Erdély elszakadása Magyarországtól török katonai jelenlét következménye volt. 1541-ben Szülejmán szultán kompromisszumos megoldást talált: eleinte az volt a terve, hogy egész Magyarországot meghódítja. Ugyanakkor azonban, amikor a budai vilájetet létrehozta, megszületett az önálló vagy inkább autonóm *erdélyi fejedelemség*, amelyet az oszmán gyakorlat szerint szandzsáknak neveztek, és amelyeknek az irányítását az alábbi tisztségviselőkre bízta: Temesvár várát és a hozzá tartozó területeket Petrovics Péterre, Nagyvárad, Kassa és Fogaras erőseit, továbbá Erdély és a Partium irányítását János Zsigmond „fejedelem” kiskorúságáig a nagyváradi püspökre, Martinuzzi Fráter Györgyre. Cristina Feneşan a román, török és más idegen nyelvű művek mellett szép számban felhasználta a jelenkori magyar történetírás eredményeit, Káldy-Nagy Gyula, Fodor Pál, Barta Gábor és Bessenyei József munkáit. Itt azonban az egész művön végighúzódnó – de a magyar szakirodalomban is gyakori – terminológiai, értelmezési problémára kell kitérnem. Az általam fentebb kiemelt erdélyi fejedelemséget, mint terminust már 1541-től megtaláljuk a könyv lapjain, annak ellenére, hogy kialakulása csak 1570-re tehető, amikor a speyeri békét megkötötték. Ekkor mondott le ugyanis János Zsigmond a *választott királyi* (rex electus Hungariae) címéről és vette fel az *erdélyi fejedelem* (princeps Transylvaniae) titulását.

² Ezek közül néhány: *Relațiile Transilvaniei cu Imperiul Otoman în anii 1613–1624 în lumina unor documente turcești*. Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj, 21. (1978) 339–378.; *Relațiile Transilvaniei cu Imperiul Otoman în anii 1613–1629*. Sargetia, 16–17. (1982–1983) 281–286.; *Quelques aspects du condominium Osmanotur Transylvain au XVIIe siècle*. In: *Osmanlı araştırmaları 11* (1991) 111–121.; *Transilvania și războiul de trezeci de ani*. Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj, 26. (1983–1984) 119–139.

³ *Începutul dominației otomane asupra Banatului la 1541*. Revista Arhivelor, 64. (1987) 38–45.

Mivel a román történetírás az erdélyi vajdaságot már a középkori Magyar Királyság idején is szinte függetlennek ítéli meg, a későbbi török vazallus állam kialakulását részben belső fejlődésnek, Magyarországtól való elszakadási szándék kifejeződésének, részben pedig a vajdai méltóság további függetlenedésének tartja. Ez alapján a vajdaságból vezet le a fejedelemség megszületését. Ez persze nem egyezik meg a magyar történészek véleményével, mely szerint 1570-ig lényegében két Magyarország létezett; a Habsburg uralkodók, mint magyar királyok által bírt nyugati, és a keleti országrészbe visszaszorult Szapolyai-féle Magyarország. Ez utóbbiból alakult ki az erdélyi fejedelemség.

Ugyancsak figyelemre méltó annak a fejtegetése, hogy az ország születési dokumentumát nem a János Zsigmond részére 1541 kora őszen kiállított török kinevező iratban látja, hanem az I. Ferdinánd és I. János között létrejött váradi békében (1538. február 24.). Cristina Feneşan úgy véli, hogy a bécsi udvar állandó fáradozása az országrész megszerzése és a váradi béke elismerése érdekében eredményezte – paradox módon – Erdély végleges elszakadását Magyarországtól. Azt a jelenetet pedig, amikor 1551-ben Izabella királyné átadta Szent István koronáját Ferdinánd király megbízottainak, szimbolikus értelemben is, Erdély önállósága létrejöttéként értelmezi. Természetesen a fentiek vitára késztetnek, ugyanúgy az a megállapítása is, hogy az oszmánok korábban maguk sem gondoltak Erdélyre másként, mint geopolitikai egységre, egy Magyarországtól eltérő politikai-közigazgatási szervezetre (vajdaság), amelyet egyedül a magyar király személye kötött össze Magyarországgal.

Cristina Feneşan szerint Szülejmán szultán az önálló erdélyi államra úgy tekintett, hogy az csak ideiglenesen fog fennállni, amíg Magyarországot teljesen meg nem szállta. A szerző szerint a szultán szándéka megragadható abban is, ahogy a román (helyesebben román származású) nemes, Maylád István mozgalmát eleinte támogatta. A román történeti irodalom általános véleménye szerint Maylád célja Erdély Ma-

gyarországtól való elszakítása volt.⁴ Annak ellenére, hogy a fenti nézetet Maylád István életrajzában Maylád Béla is hangoztatta, úgy gondolom, hogy azt további adatokkal finomítani lehetne.⁵ Hogy a szultán 1540 őszen Maylád javaslatát végül is elutasította – a szerző szerint –, nem ellentétes a fenti megállapítással. Éppen ellenkezőleg, úgy véli, hogy az egy évvel korábbi visszautasítás az 1541. augusztusi politikai rendezés (Buda elfoglalása) könnyebb véghezvitele érdekében történt. Ebben Fodor Pál megállapításait fogadta el.

Az önálló fejedelemség, mint a Porta vazallus államának megteremtése, a műben szükségszerűségnek tűnik fel, nem pedig valódi politikai szándéknak. A fejedelemségben bevezetett „félfüggetlen” kormányzást – pontosan úgy, mint János király esetében – csak rövid időre tervezték a törökök. Hogy ez a rezsim mégis hosszú időn keresztül fennállhatott, az a szerző szerint, a török balsikernek köszönhető. Másrészről pedig, paradox módon, a vazallusi státus lehetősé-

⁴ Lupaş, Ioan: Un voevod transilvan care şi-a încheiat cariera în temniţa la Iedikule din Constantinopol. Ştefan Mailath (1502–1550). Studii, conferinţe şi comunicări istorice II. Cluj, 1940. 121–127.

⁵ Cristina Feneşan az Anton C. Schaendlinger által kiadott Mayládnak küldött szultáni levelet használta (1540), amelyben tudatja, hogy bár korábban elfogadta Maylád jelentkezését a vajdaságra János király halála utánra (adó fejében!), most azonban megerősítette János Zsigmondot, s ajánlja, hogy legyen hű hozzá. (unter Mitarbeit von Claudia Römer), Die Schreiben Süleymâns des Prächtigen an Vasallen Militärbeamte, Beamte und Richter aus dem Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien I. (Transkriptionen und Übersetzungen) II. (Faksimile) Wien, 1986. Urkunde 1. 3–4. Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse, (Denkschriften 183) Osmanisch-Türkische Dokumente aus dem Haus-, Hof- und Staatsarchiv zu Wien Teil 2.; Tóth Péter (Miskolc) megtalálta Maylád szultáni kinevező iratának latin nyelvű fordítását a lengyel királykönyvekben, melyet átírva elküldött nekem. Ezúton is köszönöm kedvességét.

get adott arra, hogy az ország a vajdaságból a fejedelemségbe átnőhessen.

Bár nem hiszem, hogy a vazallusi státus leírására a „félfüggőség” kifejezés pontos megfelelést kínálna, úgy vélem, a részletekben egyet kell érthetünk Cristina Feneşan-nal, amikor Erdély jogi helyzetét, a Habsburg és Oszmán Birodalom között elfoglalt helyét, hintapolitikáját értékeli. Martinuzzi Fráter György politikája eredményének tulajdonítja, hogy Magyarország keleti fele megindult a lassú elválás útján. A szerző György barát országegyesítő törekvéseit nem tekinti másnak, mint amelynek eredményeként az oszmán hatalmat a Habsburgok erejével semlegesíteni lehetett. Fráter György a két nagyhatalom, az oszmánok és a Habsburgok közötti rivalizálást a fenti cél érdekében kívánta kamatoztatni.

A harmadik fejezetben a szerző éppen az 1541. és 1556. közötti *rivalizálás* aspektusait veszi vizsgálat alá, amelyhez minden olyan forrást felhasznált, amely Közép-Európában az oszmán és a Habsburg expanzió során Erdély növekvő jelentőségét bizonyította. A Habsburg–oszmán összeütközés először politikai-diplomáciai szintén folyt. Erdély törvényes és valóságos birtoklása körüli viták 1541-től a török–Habsburg tárgyalások egyik legfontosabb kérdését jelentették. Izabella királyné 1551. július 21-i lemondása, Szent István koronájának átadása Ferdinánd javára Szülejmán szultán részére elfogadhatatlan volt.

Az oszmánok csak egy megoldást ismeretek, János Zsigmond visszatérését, akit ismét be kellett hozni Erdélybe. Katonai szinten a Porta különösen gyorsan reagált, ezt bizonyítják az 1551–52-es hadjáratok. Diplomáciai szinten Ferdinánd hiába követelte állhatatosan Erdélyt azzal az indokkal, hogy ez a valamikori Magyar királyság része volt, illetve azzal, hogy a törvény és az Izabellával kötött megállapodás szerint is neki jár, nem érhetett el eredményt.⁶ A többévi

sikertelen próbálkozás után 1556-ban János Zsigmond édesanyjával visszatérhetett Erdélybe, ez egy Portától függő fejedelemség kialakulását eredményezte.

A negyedik fejezet a portai kapcsolatrendszer tárgyalja. A szerző úgy véli, hogy kezdetben egy „félfüggő” állapot alakult ki, amely a 16. század közepétől Moldva- és Havasalföld-szerű teljes alávetéssé változott. A Portával való viszony alapdokumentuma egy szerződéslevél (*‘ahdnâme*) volt. A vazallusi függés eredményeképpen adót kellett fizetni, és a szerződéses viszony alapján az erdélyi vajda „a szultán barátainak barátja, ellenségeinek ellensége” lett. A szabad választás továbbra is a privilegizált rendek joga maradt Cristina Feneşan szerint is. Ki kell hangsúlyoznom azonban, hogy a vajdák, később fejedelmek szabad választása nem erdélyi hagyományból eredt, hanem ez a magyar királyságban élő sarkalatos jog volt, innen származott át.

Mint láttuk, a szerző szerint a Fráter György helytartó által bevezetett hintapolitika középpontjában az az elv állt, hogy a szembenálló oszmán és Habsburg hódító terveket egymással semlegesítse. E politika eredménytelensége Erdélynek, mint önálló fejedelemségnek a fennmaradását veszélyeztette. Másrésről Erdély császári megszállása (1551–52) – pontosan úgy, mint a 17. század elején –, hozzájárult a korábban elismert önállóság kiszélesedéséhez. A Habsburgok Erdélyből történt kivonulása után a Szülejmán szultán által bevezetett irányítási formát újraértékelték, és kompromisszumos megoldásra jutottak (1556). Cristina Feneşan szerint a török hatalom csak ekkor ismerte el a rendek korábban többször beterjesztett követelését, a szabad fejedelemválasztást, és hagyta, hogy azok ezt az önállóságot egyik biztosítékának tartásák. Sajnos nem ismert János Zsigmond egyetlen olyan török szerződéslevele sem, amelyből a fenti véleményeket alá lehetne támasztani.⁷ A szabad választást azonban

⁶ Vö. Papp, Sándor: Die diplomatische Bemühungen der Habsburger um Siebenbürgen in den Jahren 1551 und 1552. Wiener Zeitschrift für Kunde des Morgenlandes, 89. (1999) 109–132.

⁷ Egy szultáni parancs ismert 1556-ból, amely arra biztatja János Zsigmondot, hogy foglalja vissza Erdélyt és Magyarországot. A szabad választás nem szerepel az okmányban.

egészen bizonyosan nem csupán 1556 után ismerte el a török szultán. Létezik ugyanis egy 1540-ben kiállított és a magyar rendeknek címzett oklevél, amely János király halála után János Zsigmond királyként való elismerését tartalmazza. Már ebben szerepel a szabad királyválasztás engedélyezése!⁸ A magyar történetírás jogfolytonosságot tételez fel János Zsigmond magyar királysága és későbbi erdélyi uralma felett, s a fentebb említett okmány kitétele a szabad választásról később Erdélyre is érvényben maradt.⁹ Később ezt minden szultán megerősítette. Báthory István első török szerződéslevele (*'ahdnâme*) hivatkozik arra, hogy János Zsigmond esetében is engedélyezte a szultán a szabad választást.¹⁰ A szabad vá-

lasztás joga a privilegizált rendek legfőbb követelése volt, amelyet a kis állam fennállásáig csorbíthatatlannak tartottak.

A három rend által megválasztott, majd a szultán által kinevezett fejedelmet a hatalmi szimbólumok átadásával erősítették meg, ezek a zászló, ló, kard, díszruha, süveg, buzogány, tollforgó voltak.

Az oszmánok közép-európai uralmának kritikus pillanataiban Erdély, mint ütközőállam megtartotta a mérleg nyelvének szerepét. Cristina Feneşan úgy véli, hogy Erdély megnövekedett jelentősége indította a Portát arra, hogy amikor az ismét visszatért az uralma alá, akkor lemondott arról, hogy a fejedelem csak egy szandzsákbéggel legyen azonos szinten. Ezután kevésbé korlátozta önállóságát. S ettől kezdve már egy beglerbéggel azonos rangúnak tekintette. Sajnos a török források nem konzekvensen Erdély esetében a terület elnevezése kapcsán. A gondot az jelenti, hogy Erdélyt mindig vilájetnek mondják, amelynek a vezetője beglerbégi méltóság, viszont amikor az uralmi viszonyairól szólnak, akkor János Zsigmondot szandzsákkal kinevezett *erdélyi és magyar királynak*¹¹ nevezik. A szandzsák említése pedig szandzsákbégi méltóságot tételez fel, s ez a beglerbég alatt állt rangban. Ha megvizsgáljuk a beiktatás procedúráját, kiderül, hogy a beglerbéget is szandzsákkal (zászlóval) iktatták be, s ez a tény alighanem el is dönti a szandzsák-vilájet vitát, az utóbbi felé! Visszatérve a szerző gondolatmenetéhez, két szultáni szerződéslevelet említ, ún. *'ahdnâmét*, amelyek közül az egyiket szerinte 1541-ben, majd a másikat 1566-ban állítottak ki a szultáni kancellárián. Véleményem szerint azonban, 1541-ben nem *'ahdnâmét*, hanem egy beiktató levelet, úgynevezett *berâtot* adtak János Zsigmondnak.

A második, 1566-os okmány szövege ugyan ismert, csak szinte teljesen bizonyos, hogy nem eredeti, hanem egy 1662-ben készült hamisítvány.¹² Cristina Feneşan ennek az okmányoknak nagyon nagy jelentőséget

Arhivele Naționale ale României, Direcția Jud. Brașov. 19. századi fordítás pontos jelzet nélkül. 1556. III. 3–12.; Guboglu, Mihail: Catalogul documentelor turcești I–II. București, 1965. 18–19. Nr. 48. (román nyelvű kivonat) Vö. Papp, Sándor: Die Verleihungs-, Bekräftigungs- und Vertragsurkunden der Osmanen für Ungarn und Siebenbürgen. Eine quellenkritische Untersuchung. Wien, 2003. 171–174. Nr. 8. Verlag der österreichische Akademie der Wissenschaften.

⁸ OSzKK Fol. Hung. 37. Protocollum Báthorianum. fol. 184–186. (az okmányban lévő dátum 1540. 08. 16., helyes feloldása 1540. 10. 16.) Döbrentei Gábor: Régi Magyar Nyelvemlékek. Bd.: III/2. Budán, 1842. 1–3.; Szalay László: Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVI.-dik században. Pest, 1859. 195–197.; Szalay László: Magyarország története. Bd.: IV. Budapest, 1865². 219–221.; Vö. Papp 2003. 159–162. Nr. 2.

⁹ „Ha az Jstennek Akaratyabol tewrtennek Jstwan Kyrálnak halála, es tew Magvary Vrak Egybe gyewlwen Egmast ertwen egy Jeles fe Embert az Kyhez byzhattok Valazatok az en portamra az orzag dolga felewl Agyatok ertenem”

¹⁰ Ferîdun, Ahmed Beg: Mecmu'a-i münşe'âtü s-selâîn II. İstanbul, 1265 (1848–49) 461–462.; magyar fordítása: Karácson Imre: Török–magyar oklevéltár 1533–1789. Budapest, 1914. 99–100.; részletet közölt belőle: Uzuncarşılı, İ. H.: Osmanlı tarihi. Bd.: III/2. Ankara, 1988. 46–47.; Vö. Papp 1998. 234–239. 31. számú okmány.

¹¹ Pl. BOA MID 3. 150. „Erdel [ve] Macar krali”

¹² Papp 2003. 47–51.

tulajdonított, hiszen észrevette, hogy néhány eleme a 17. századi fejedelmi megerősítéseket lezáró szultáni *'ahdnámék*hoz hasonlít. Úgy vélte, hogy az 1566-ban kiállított török–magyar szerződésével lesz a következő évszázad *'ahdnámé*inek példaképe. A helyzet azonban éppen fordítva áll: a hamisítók a 17. században ismerték Bethlen Gábor, Bocskai, Báthory Gábor, a két Rákóczi György szultáni szerződésleveleit, amelyeket mintának tekintettek „munkájuk” során.

Erdély legnagyobb kötelezettsége a Portával szemben a harádzs, vagyis a rendszeres – évi adófizetés – volt. A szerző végigkövette az adófizetést, annak elfogadásától a pénz beszállításán és a szultáni államkincstárba való beadásának módján keresztül, egészen annak felhasználásáig. Kitért arra, hogy időnként az erdélyiek kérelmezték az adó elengedését is.

A fentiek mellett tovább csökkentette Erdély önállóságát az is, hogy a szultáni udvar megkísérelte befolyásolni János Zsigmond házassági terveit. A szultánnak az a joga, hogy beleszóljon alattvalóinak házasságába, a szerző szerint azt jelenti, hogy a vazallus fejedelem is csak egy volt a szolgák (*kul*) között. Szerintem ez a kérdés nem oldható meg egyedül elméleti megközelítéssel. Úgy vélem, hogy az erdélyi uralkodó párválasztásának kérdése fel sem merült volna a Portán, ha az 1551-es országegyesítő kísérlet nem kapcsolódott volna össze a Habsburg- és a Szapolyai-ház rokoni kapcsolatba kerülésével: János Zsigmond jövődöbelije Ferdinánd egyik lánya lett volna. Az erdélyi–török kapcsolatokban következő alkalommal csak 1599-ben, majd 1601-ben merült fel a házasság kérdése, melyet ekkor a Porta támogatását élvező Báthory András, majd Báthory Zsigmond szultáni szerződéslevelébe bele is foglaltak.¹³ Mivel Erdély el-

szakadása a Portától mindkét esetben együtt járt egy Habsburg hercegnővel, utóbb Mária Krisztinával való házasság tervével, így érthető, hogy a török külpolitikát irányítók nem akartak újabb alkalmat adni arra, hogy ellenséges dinasztiák rokonságba kerüljenek az erdélyi uralkodókkal.

Bár a szerző a Portával fennálló szerződéses viszonyból magyarázza, hogy Erdély egy isztambuli külképviseletet tarthatott fenn, úgy vélem, hogy ez a kérdés levezethető abból az oszmán szokásból is, hogy a vidéken élő nagyobb török méltóságok (például beglerbégek) személyi megbízottakat tartottak a fővárosban, a szultán közelében. Feladatuk közé tartozott minden belső intrikáról értesítést küldeni uraiknak, akik a megüresedő, jól fizető állásokat is rajtuk keresztül próbálták maguknak vagy klientúrájuknak megszerezni. Az „erdélyi házbán” szolgáló állandó erdélyi követeket az elçi (követ) mellett a török méltóságok megbízottjai címével kapukethüdának, vagy kapukihájának nevezték.

A szerző szerint 1556 – tehát János Zsigmond és Izabella királyné visszatérte – után, elmélyült és sokoldalúvá lett a viszony Moldvával és Havasalfölddel. A könyv zárófejezete azzal a hatásmechanizmussal foglalkozik, hogy mit jelentett a moldvai, havasalföldi és erdélyi kapcsolatrendszerben az ismételten bevezetett és megerősített oszmán fennhatóság. Az oszmán főhatalom olyan viszonyokat eredményezett, amely során a három kis állam vezetői egymást figyelték és kontrollálták. Ilyen módon Isztambulból szemmel lehetett tartani őket, másrésről pedig az oszmán uralkodók biztosították a szokásos jószomszédi viszony kialakulását, hiszen a közösen kivitelezett, időnként egymást támogató katonai akciók a kapcsolatok kiegyenlítődéhez vezettek. Az erdélyi fejedelmek 17. századi szultáni *'ahdnámé*i a baráti viszony fenntartására vonatkozó nyomatékos utasításokat tartalmaztak.

¹³ Az 1599-es szerződéslevelére: Dr. Marczali Henrik: Regesták a külföldi levéltárakból. Történeti Tár, 26. (1878) 904–905.; Vö. Papp 2003. 250–252. 50. számú okmány.; 1601-es *ahdnámé*ra: Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Budapest, LEO 271.; Gróf Mikó Imre: *Athnámék. Erdélyi Történeti Adatok*, II. 1856. Kolozsvár, 315–320.; Katona, Ste-

phanus: *Historia Critica Regum Hungariae*. Bd.: XXVI.; XXVIII Buda, 1794. 40–45.; Vö. Papp 2003. 252–258. 51. sz. okmány.

Összefoglalásként megállapítható, hogy Cristina Feneşan könyve elmélyült, komoly történeti teljesítmény. Bár megállapításai és a magyar történetírás eredményei között fennállhat bizonyos szemléletbeli különbség, azonban ez viszonylag kevés. Úgy vélem, nem is lehet feladatunk, hogy az eltéréseket mindenáron közelebb vigyük egymáshoz. Az azonban minden esetben elvárható, hogy objektív módon, a források helyes kritikájával és tiszteletével szülessenek meg a tudományos eredmények. Cristina

Feneşan alapos forrásfeltárásával, külföldi – s nagymértékű magyar – szakirodalom felhasználásával, értékes könyvet alkotott. És ami a legfontosabb és példaértékű: egy ilyen „problematisztus kérdésben,” mint az erdélyi állam kialakulása, megállapításai mindig szigorúan szakmai szinten mozognak, melyet nem árnyékol be semmilyen politikai vagy ideológiai szándék.

Papp Sándor